

קריינה אלכסנדרוף פנחס

בית הספר למדעי ההתנהגות
אוניברסיטת תל אביב

"וניתר הלבב כנסור ונחרד מן הכאב שיצרו" – פואטיקת החרדה ביצירתם של מאני ליב וראש ופרינסקי

בשנת 1980 הוצאה לאור המשוררת יהודיה ראש ופרינסקי (ביידיש ראש וועפרינסקי) אוסף מכתביו של בן זוגה, אהובה, המשורר מאני ליב (שם העט של מנחם ברהינסקי). האוסף ראה אור בהוצאת י.ל. פרץ בתל אביב, ואולם, חייהם המסתוריים של השניים המתנהלו בחצי מאה מוקדם יותר, מעבר לאוקיינוס, בלואר אייט סייד בניו יורק. העיר ניו יורק בין שמי מלחמות עולם הימה מרכז של תקווה לכמיליון וחצי מהגרים יהודים ממזרח אירופה שנheroו אל שעריה בכדי להגשים את הפנטזיה האמריקאית; להמשיך ולחבור את זהותם היהודיית באומה ולהנות מרוח החירות המאפשרת פרנסה ויצירה. במסגרת מציאות הניגודים שאפיינה את התושבים בבנייני המגורים המשופפים, הטנמנטים, אנטזים היו המהגרים לחווות ציפיות ודחק, עוני וחוליה, ואולם, לצד אלו פרחה גם תרבות בתיה הקפה, ערבי שירות וחגיגות מיליצה ספרותי תוסס. כזה היה מרחוב מערכת היחסים שנרכמה בין המשורר מאני ליב אהובתו, המשוררת ראש ופרינסקי, שנמשכו שניםיהם את משפחותיהם האחרות. בחריהם המודעת לכלת אחר ציווי הלב והתשוכה כמו גם המודדותם עם המחיר אותו אבטה בחירה זו, יצוקים אל שירם ההופכת רועיה במוטיבים ומעיפורות של תשקה ואהבה, פחד וחרדה. יצירתם של השניים מתמקדת, לעיתים באופן כמעט דיאלוגי, בהגשת אינטראקטיבות פואטית להחוותיהם ובמלול הרגש המתעורר בדרך התלאות המשומפת.

מאמר זה בוחן כיצד נסיבות חיים וחוויות רגשות מתרגםות לשירה, ובתור כך הופכות לתיעוד מציאות אמיתית ומורכבת ברובד מודמיין. כתיבת שירה המתקימת בהור דוגיות העוברת תקופות של חוליה, עוני ומחסור מאפשרת בחינה מחודשת של מקומו של ראש החרדה בהור התמודדות יומיומית אוטנטית ואמיתית ובדרך תרגומה ליצירה המשקפת את רוח התקופה.

לעתים קרובות מגעים רגיים כברק שישרוּ את הלב, המוטל מכורבל בתוכו בעצלות ובלי דעת: בדומה לנחש החולה, השוכב מכורבל כמו פקעת. ונ יתר הלבב כנסוך ונחרד מן הכלב שיצרוב, ופצוע עדי תוך-תוכו, מתלבט הלבב במקאוֹב: ממורא ומגיל האדם, כנחלת לווחת בלחת. ובזאת השעה הלשון נפלאות במילים היא מבעת, המילים העולות מעצמן כשירת עוגבים שתערוף.¹

הקדמה

ב-1980 התפרסמה בהוצאה י.ל. פרץ בתל אביב אסופה ממכتبיו של המשורר היהודי אמריקאי מאני ליב.² את אסופה המכתיים ערכה והוציא לאור המשוררת היהודייה רاسل ופרינסקי, אשר בדומה למאני ליב, היגרה ממזורה אירופית לניו יורק בראשית המאה העשרים. השניים, ידועים פחות לקהל הקוראים הישראלים, ניחלו מערכת יחסים מעוררת סקרנות כחץ מאה לפני פרסום התכתבות המדוברת ביידיש, מעבר לאוקיינוס בעיר ניו יורק.

שנות העשרה של המאה העשרים, הימים בהן מחליטים מאני ליב וראשל למסד את אהבתם, לחיות וליצור יחד, מסמנות על ציר הזמן העולמי תקופה בה זימנה ההיסטוריה שרשרת אירופאים יוצאי דופן בעולם כולם; מסין ועד רוסיה, ממקסיקו ועד הוודו, רחשו מהפכות ומלחמות. בארצות הברית אחרית לא-ישקט "המלחמה הגדולה" (The Great War) שעתידה לשנות את שמה לאחר זמן ל"מלחמת העולם הראשונה". החרדה, על כל גוניה ואפשרויות יצוגה, תhapeק לבת לוויה נאמנה לשני האוהבים – חרדה לגורל משפחותיהם שפירקו בכספי להיות יחד, לבリアותם הרופפת בצל התקפות מחלת השחפת, חרדת הפרנס והקיים ומעלה לכל – חרדת הייצה. הרצון להמשיך ולכתוב שירה למורות הקורות אותם ובהשראתם.

¹. מאני ליב, "ווערטער" ("AMILIM") בתוך שירים ובלדות/ליידער אוון באלאדן, תרגום: שמושן מלצר (תל אביב: הוצאה י.ל. פרץ, 1963), 36.

* המאמר מבוסס על הרצאה קצרה שנחנכה במסגרת סימפוזיון דוקטורנטים בנושא "גוף ומחלות בספרות ובתרבות המערביות" באוניברסיטת תל אביב, עוצמה של מגפת הקורונה, يولי 2020.

‡ תרגומים המופיעים במאמר בהם לא מצוין אחרת נעשו על ידי מחברת המאמר.

². מאני ליב, מאני ליב בריוו – 1918-1953 מאני ליב צו רاسل וופרינסקי (תל אביב: הוצאה י.ל. פרץ, 1980).

מאמר זה מתחקה אחר מעשה יצרתם, הפואמות הרבות אותן חיברו, כל אחד ואחת בנפרד, ובדרך בה שורר את תחושות החדרה ביצירתם הפואטית. בחריתם לקשר חייהם יחד הייתה השראה לשירה לירית נוקבת וmarsimha שנכתבה בצל הקשיים במוגרים תחת קורת גג אחת, מחלות שתקפו את השניים, על הפרנסה, עצמת האהבה ותשוקת היצירה בכל תנאי. במאמר *תיכון סוגיות השפעתם של כל אלו על הלך רוחם של שני המשוררים וביטוייה בכתיבתם*. יצרתם מאפשרת לקוראים לא רק התרשומות ממיציאות חייהם הייחודית, אלא גם הצעה אל עולם הרגש האינטימי שלהם; זה הנוגע באימה מפני העtid לבוא. יצרתם של כל אחד ואחד בנפרד, כמו גם השיח המתנהל ביניהם ובחריתם זה בזו ולהיפך, באים כולם לידי ביטוי בעבודתם הספרותית.

מערכות יחסים אינטימיות שנוהלו תחת גג אחד בין זוגות משוררים לא היו עניין נדיר במאה העשרים. בין השאר ניתן למנות את זלדה וסקוט פיצ'ג'ילד, הנרי מלר ואנais נין, הילדה دولיטל ויעזרא פאונד, סילביה פלאט' וטד יוז ווירג'יניה וליאונרד ולף. כל הזוגות אופיינו בסערות רגשות שסחפו לא רק את עצמם, כי אם גבו את מהירם מהסובבים אותם; ילדים ננטשו על ידי הוריהם, כמו במקרה של פרידה ויקלי שברצה עם מהבהה, הסופר ד.ה. לורנס, או הסופרת היהודייה אנויה יזרוסקה שעובה את ביתה היחידה עם בעלה. כמותם, עזב מאני ליב את אשתו ולדיהם ורاسل ופרינסקי עצמה עובה את בתה היחידה עם בעלה לטובת חי'i אהבה ויירה חופשיים יותר. ג'ון טיטל (Tytell) חוקר בספריו את סיפורתם של חמישה זוגות יוצרים שכחו לחזור יחד מתוך תשוקה פיזית עזה שנחפה למןעו עצמתי לא פחות גם ביצירתם.³ טיטל תולח את חירות האהבה וה יצירה שנטלו ריבים כל כך מבין היוצרים בסדרת רעיונות שהחלו להתפשט בשלבי המאה התשע-עשרה, אל תוך המאה העשרים. כך, לדוגמה, גל של נשים ניעור בהשפעת דמיות הנשים בכתיביה של הסופרת הצרפתית ז'ורז' סאנד ובמחזותיו של הנרייך אייבן לטור לעצמן אחר עצמאות השיבה והאהבה חופשית. תקופה זו שימשה צומת בין חוקים נוקשים מן העבר לכוחו של דמיון מסעיר, בשורת עתיד חדש של מיניות ומערכות יחסים רגשות סוערות שהנשימים ביקשו להן. זוגות הכותבים היו מוכנים לשלים את המהיר שדרשה החברה ולעמוד במכשוליהם שהציגה בפניהם. העובדה כי פנו נגד מוסכמוות קשות הביאה לסוג של שוויון שנבנה בחלק מערכות היחסים הללו. על פי טיטל, מסגרות הזוגות הללו שינו גם את תפיסת החברה באישר לתפקיד היוצר, עובdotו וחירות התנהלותו בחברה, בין שמדובר בגבר או בין שמדובר באישה. מערכת היחסים אותה ניהלו ופרינסקי ומאני ליב דומה במטרתה וניהוללה לקוים הכלליים אותם מסרטט טיטל, ואולם, התנהלותם הייתה גם יוצאת דופן, הן בקשר שנרכם בין השניים, שהיה עמוק ויציב, הן מבחינת האבתם זה זהה והן מבחינת יצרתם. כך, למשל, דאגה ופרינסקי לאיסוף אחראי ומסורת של עבודתו של מאני ליב מבלי לפגוע ביצירתה של עצמה ופרסומה. רבים מזוגות היוצרים האחרים סבלו מהפרעות נפשיות כאלו ואחרות, בעיות של התמכרות, אלימות או יציר הרס עצמי של בן/בת הזוג, מקרים שכחיהם של פלגייאט ועוד; בחיהם המשותפים של ופרינסקי ומאני ליב תחושות החדרה והאומללות הן שמשו מוטיב שהעיב על עתידם המשותף ועל האתגרים שעמדו בפני השניים. והותם כמהגרים בארץ זהה, יוצרים בשפת איהם, מכוננת הרגשת זרות, תחשות תלישות המלווה את המהגרים ומולדידה בהכרח את החשש מפני הצפייהם. חסר יכולתם לחזות מראש התפתחויות בקורות אותם מוביל לחשש תמידי בנוגע בדרך החיים ולתגובה הנדרשות מהם.

John Tytell, *Passionate Lives: D.H. Lawrence, F. Scott Fitzgerald, Henry Miller, Dylan Thomas, Sylvia Plath – 3 . In Love* (New York: Carol Publishing Group, 1991), 12

בשנת 1953, שנת פטירתו של מאני ליב, התפרסם מחקרו של ז'אן פול סארטר בנושא חירותו של האדם.⁴ בכדי להסביר את מושג החדרה ששאל סארטר את המשל אותו הגה سورן קירקגארד על אודות האיש העומד בראשו של צוק. קירקגארד מבידיל בין תחושת הפחד אל מול הסכנה המרחפת מעל ראשו של זה הנמצא בראש צוק, לבין רגש החדרה המתעורר בו. לעומת זאת, החדרה הינה קשת הרגשות אל מול אין-ספור האפשרויות העופרות בראשו של האישאותו עלול להביא על עצמו. בשעה שהפחד תלוי ונמצא בכל מה שאmittiy ומציאותי, החדרה שאotta קשור סארטר לחירותו של אדם לבחור הוא עצמו את אותן בחירות שיהפכו את קומו ואת חייו למשמעותיים ואולטימטיביים בעבורו, מביאה את הנמצא בכוחו של הדמיון: האפשרויות האין-סופיות העומדות לרשותו של האדם החופשי לבחור במה שיתרחש בחיו.⁵ בין מציאות האירועים המתראחים בחיהם של מאני ליב וראשו פריננסקי לכשהשנים בוחרים את דרכם לבין מנעד הרגשות איתם הם מתמודדים מתקיימת כתיבת השירה כצלא' שלשית, המגישה תרגום מילולי לתஹות החדרה בחוויתם היהם המשותפת של השניים. עוצמות מציאות היהם, רגשותיהם ואין-ספור האפשרויות העולילות להגיע אל סיפם, מתנקזים כולם לתמלוול פואטי במילוט שירתם.

מבוא היסטורי

בשליה המאה התשע-עשרה גברו מואוד גלי ההגירה ממזרח אירופה, מגלויציה ומרוסיה לארצות הברית. אלפים ביקשו לנתח את גורלם לארץ ישראל בהשראת התעוורויות החזון הציוני, ואולם, מאות אלפיים עשו דרכם לארצות הברית, למדינת הזהב, די גאלדענע מעדינע. ב-1910 נספרו בניו יורק מעט פחות מ-900,000,000 דוברי עברית וידיש; על החנוך האמריקאי נאסר לשאול בנוגע לדת ולאמונה מפני צנעת הפרט ובשל כך נשאלו הנספרים בנוגע לשפט האם בה דברו.⁶ ב-1914 חיבר החקור הנרי שלמר (Chalmers) מאוניברסיטת קורניל דוי'ה, שמטרתו הייתה להתחקות אחר מספרי היהודים שהגיעו, התישבו ונפטרו בניו יורק. שלמר קבע כמעט במדויק כי בשנה זו היו בעיר כ-1,330,000 יהודים. מבלי להיכנס לביקורת על אודות יחסית המפוקפק של שלמר לקהילה היהודית ומקוםמה בניו יורק, ניתן להסתמך על קביעותו כדי להבין את ממדיה הפופולריות הספרותית בקרב אנשיה. החיים בניו יורק לא היו קלים ל מהגרים היהודים. בנייני הטנמנטים (Tenements), אותן בינויו דירות צפופים במיוחד המושך של העיר, שיכנו בדלות ובדחק משפחות שלא יכולו אלא לעסוק במלאת כפיהם שחורה וסבלו ממבחן, ממחלות ומעוני. המעבר למדינה החדשה, לתרבות והבלתי מוכנת הביא את כולם, בהם אלו שככל לא ידעו קרוא וכותוב, לרכוש את המימוניות האלה בפיידיש, שפת האם, כדי לנסות וליצור גשר כלשהו למקורות מידע, להצליח ולהתחבר למציאות המתהדרת.⁷

לנוכח הכמותה לעמוד על אופיים של החיים החדשניים ולהתרגש מחוויות היומיום לא היה זה פלא שרבים כל כך מקרב המהגרים עסקו בכתיבה ולא סתם, אלא כתיבה פואטית רומנטית ויווקדת, אחדים מהם תחת שםות עט שונים כדי של כתיבה פשוטה יותר בזאנר השירה. ללא מסורת ספרותית איתנה להתראף

Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness: A Phenomenological Essay on Ontology*, trans. and intro. Hazel E. Barnes (New York: Washington Square Press, 1992).
.ibid., 71 .5

Henry Chalmers, "The Number of Jews in New York City," *Publications of the American Statistical Association* 14 (1914): 68–75.

⁷ Irving Howe, *World of Our Fathers: The Journey of the East European Jews to America and the Life They Found and Made* (New York: NYU Press, 2005), 503.

עליה, הפכה התשוקה לביטוי מילוטיו של האידאל הרומנטי לנחמה ולמנוע יצירה פורה.⁸ את תיאורה של הסצנה הספרותית היידית בניו יורק מאפיין אברהם נוברשטיין:

בשנים של מלחמת העולם הראשונה, הייתה אפוּא ניוֹ יָוָרְק לא רק לבירתה של העיתונות והתייאטרון ביידיש, אלא גם לעיר שימושה אליה את הרכזו המשמעותי ביותר בעולם של סופרי יידיש.⁹

לשם המכחשה, במותו של שלום עליכם, הסופר הנודע, הגיעו אל ביתו בברונקס 100,000 איש ואישה כדי לנוח ולהתאבל על אובדנו. העיתון המוביל ביידיש, פארווערטס, מכיר בעשור לאחר ייסודה 72 אלף עותקים ביום ואילו בשנות מלחמת העולם הראשונה עלה הפצטו למORITY 200,000 עותקים ביום.¹⁰ אף על פי שעותדות אלו מעידות על מידת הביקוש והicityה, אין לנו חשופות את הקשיים שעמדו בפני היוצרים שיכלו לכתוב רק אחרי שסיימו את عمل יומם בסדנאות הייע, לצד קהל הקוראים שלהם. אל המשוררים הגברים הטרפו נשים, שעסקו גם הן בכתיבה ופרסמו את עבודותן בכתביהם ובהוצאות ספרים, ותרמו תרומה משמעותית לכתיבה המתגברת.

בשנת 1922 כותב המשורר ואיש הספרות הרוסי פרץ מארקיש רשימה המתיאיחסת לביקורת הספרותית בתקופתו:

היה זמן ותקופות של ספרות נחנכו ברוחות של 40 עד 50 שנה. הן היו מודבקות בז'ו אחר זו כדים של לוח, וככלות 40-50 שנה נתלש דף חדש. והנה הספרה תלש את כל הלוח, את הקיר פרקה לבנים, ובכחשת את כל אסכולות הספרות והזרמים לאונייסון מותלבב אחד, לשיר פיליפוני גדול אחד.¹¹

ברוח המהיפה שאפיינה את רוסיה במפנה המאה העשורים קורא מארקיש להכיר בעובדה כי דור הספרים והיוצרים בתקופתו אינם כפופים עוד להגדרתו של סגנון ושל זרם אחד דומיננטי וכי עליהם להכיר בהיוצרים של השיר האחד הזה, ההרמוני והסוער, שייצרו הכול ייחד. הפואטיקה החדשה אינה עוד חלק בהיסטוריה מסודרת ומוקטנת כי אם ביטוי תזוזתי וחסר שקט הוחף למאפיין היחיד. קולו של מארקיש לא היה היחיד או יוצא דופן בעשרים הראשונים של המאה העשורים. באופן דומה הקורא לביקורת התיאורטית להפסיק ולקטולג את יצירות האמנויות הכתובות לשבלונות ולורמים, התבטהו גם אוסף מנדרשתם, ולדימיר מיakovסקי ואחרים, שהשתינו לתוך "שירת הכסף" ברוסיה, וכמותם האמיןו בכך גם המשוררים היהודיים שכתבו ביידיש.¹² תהיפות היסטוריות ואירועים יוצאי דופן, לא רק בעוצמתם אלא גם בתכיפות בה התרחשו, הפכו את העולם המערבי בתחילת המאה העשורים לסביבה משתנה כל העת בכלל ובתחום הספרותי בפרט. המשוררים והמשוררות שהיגרו בניו יורק ויצרו בה הביאו עימם אקלקטיות סגנונית ורעיונית שאינה ניתנת להגדרתה של מסגרת תיאורטית אחת כלשהי.

במאמרה של חוקרת הספרות ברברה מאן (Mann) המנתח את שירתה של אננה מרגולין, אחת ממשוררות היידיש המובילות בניו יורק בין מלחמות העולם, כתבת מאן כי שירתה של מרגולין הינה דוגמה מצוינת

.8 Ibid.

.9 אברהם נוברשטיין, כאן גר העם היהודי: ספרות יידיש בארץ"ב (ירושלים: מאגנס, תשע"ה), 31.

.10 אהוד מנור, "סוציאלייזם שמרני? פארווערטס והקואלייציה הפלוטוקרטית-רדיקלית, ניו יורק 1897-1917", עיונים בתקומת ישראל 12 (2002): 433.

.11 פרץ מארקיש, "האסתטיקה של המאבק בשירה המודרנית (1922 קטעים)", בחור מאניפסטים של מודרניזם, עורך: בנימין הרשב (ירושלים: כרמל, 2001), 169.

.12 יעקב גלאשטיין, א. לילס ונ. מינקוב, "אינטראנספקטיביזם (1920)", בחור מאניפסטים של מודרניזם, 96-26.

ל"אימאג'יזם יהודי". מאן ממשיכה ומסבירה כי בתקופה קצרה טוח וז אופיינה השירה גם במלול סגנוןם, כגון האקמאיזם הרוסי והאקספרסיוניזם הגרמני.¹³ מאן מסבירה את ריבוי הסגנונות המאפיינים את התנועה המודרניסטית באמנות כתיבת השירה, בין השאר, ברצונם של יוצרים להעמוד על טיבו של הקשר בין המילה הכתובה לבין התמונה הנראית לעין ובענין שגילו בחקר זהות האינדיבידואל אל מול זהותו של הקולקטיב, כל אלו עיינן של מהפכות וחוסר יציבות פוליטית וריעונית.

זאת ועוד, המודרנה זימנה לשוררי היידיש חוות החדש של פולROLיאום יצרתי – רוב משוררי היידיש הגיעו ממוזח אירופה ומרוסיה, מושפעים מיצירתם של משוררים בארץות אשר היו ברורות גבולות ומידת האהדה שרחש להם ציבור הקוראים כבר בתקופתם. הכרזתו של מאrisk שדבר ניתוץ כל מוסכמות הניתוה הספרותי יצא גם נגד הזורם המודרני עצמו. בבחינת קולם של המהגרים היהודים לניו יורק עולים קולות חדשים שניסו להגדיר ולתאר את הזיאן הספרותי בMSGרתתו יצרו. בתקופה שבין שתי מלחמות עולם משוררי היידיש מתחלקים לשתי קבוצות, הראשונה היא "די יונגע" (הצעירים) והשנייה, זו שבאה אחריה, "אין זיך" (האינטראנספקטיביסטים), אלו שהכריזו על עצם כי הם:

[...] תופסים את העולם באופן אגוצנטרי לחלוtin, ומשום שהוא סבורים שהוא דרכו
התפיסה הטבעית ביותר ועל כן האמיתית, האנושית ביותר, על כן אנו חשבים שישו
של כל משורר חייב קודם כל להיות שירותו שלו. במילים אחרות פירוש הדבר שהמשורר
ימסור בכל מקרה ומקרה את אשר הוא בעצם רואה וכפי שהוא רואה.¹⁴

עם פרוץ מלחמת העולם השנייה והגעת הידיעות בדבר החורבן שהתרחש על יהודי אירופה השתנתה לחלוtin תפיסתם של המשוררים בדבר פניה של שריהם ומטרתה. כך, למשל, שירתו של מאני לייב ששייקפה את סבלם של המהגרים, את קשיי היום יום, הפלנסה והיצירה הפכה לכזו המשקפת עמדה פוליטית ריעונית, אוניברסלית לאחר היודע שוואת יהדות אירופה. במידה מסוימת ניתן לטעון כי את המעבר מהאפיקן האישית לזה החברתי עשתה ופרינסקי בספרה הביאוגרפי בו היא נוקטת מהלך דומה, מספרת את סיפור אהבתם של שני משוררים ומניה את הסיפור בMSGרתת תיעוד חיה של קבוצת המהגרים כולה, פותחת צוהר בדרך שבה היו, חשו וקידמו רעיונות SMBחינות חיים היו להיות מעורבים במחפנות כלשהי, אם לא פוליטית ברוסיה או פואטית בניו יורק. ספרה הפך להיות רומן TIיעודי חשוב, מעבר לסיפור אהבה רומנטית.

בד בבד עם התמודדותם של הסופרים והמשוררים ביידיש עם הצורך שבכינונה של מסורת ספרותית חדשה שתתאגר את מורשתם של שלום יעקב אברמוביץ' (מנדל מוכר ספרים) ויל. פרץ כאבות הספרות היידית, ניסו טובים המבקרים להסביר את תופעת הכתיבה הנשית. במאמרו העוסק בנשים היוצרות בתרבות היידיש מביא נוברשטרן את תולדות מערכת היחסים והדרינמיקה ששרה בין משורroteinות היידיש אמריקה לבין המבקרים והעורכים. שירtan של הנשים הופיעה במקביל לו של הגברים, והציעה קול מגון ולירי.¹⁵ התגובה אותה מציג נוברשטרן מעידות כי מנעד רשמי הביקורת נעה בין התלהבות לנוכח מקוריות וייחודיות התופעה הפואטית לבין TAGיות ציניות ומוגבלות שקרו להבין ששירתה של אישת לא יכולה להיות יותר מביטוי רגשי ואישי של מאבקה הפנימיים או הארוטיים.¹⁶

.Barbara Mann, "Picturing the Poetry of Anna Margolin," *Modern Language Quarterly* 63 (2002): 502. ¹³

.אלאשטיין, לילס, מינקוב, "אינטראנספקטיביזם (1920)", 179. ¹⁴

.abrahem Novershtern, "הקהלות והמקהלה: שירת נשים ביידיש בין שתי מלחמות עולם", בקורס ופרשנות: כתבת-עתם בין-תחומי לחקור ספרות ותרבות 40 (2008): 71. ¹⁵

.על יחסיה של ביקורת ספרות היידיש לכתיבה הנשית ניתן ללמידה בהמשך מאמרו של נוברשטרן, שם מביא ¹⁶

שירתן של הנשים מוגדרת כשירת האחראות, כל אחת נבחנת על פי כתיבתה שלה, והיחס אליהן הינו אינדיבידואלי, נמנע מהכנים את כולן במסגרת אחת. בה בעת, הן עצמן מעולם לא התארגנו כקבוצה ארגנטינית; בניגוד לרוחות הסופרג'יסטיות הכובשות את ניו יורק, המשוררות לא שיתפו פעולה ולא ראו את עצמן נלחמות או תומכות האחת בפרסום עובdotah של האחראות. עם זאת, ב-1928 ערך והוציא לאור עוזרא קורמן אנטולוגיה לשירה נשית ביידיש.¹⁷ באופן פרודוקסלי, כל העורכים ומבעלי ההחלהות להם מודה קורמן על עזרתם באיסוף החומרים הם גברים, אלא שהאוסף בכל זאת מהו הוכחה ניצחת במספר הנשים הרבה שעסקו בכתיבת שירה באותה חריצות ובאותה תשוקה שאפיינו את היצירה הגברית. קורמן אוסף יצירות מפרי עטן של יותר משבעים נשים; אחת מהן, משוררת צייריה, רاسل ופרינסקי, שלחה לקורמן לא פחות מעשרה שירים לפרסום באנטולוגיה.

"חוּשָׁד אַנְּיִ כֵּאת כֹּוְתְּבָת שִׁירָה..."¹⁸ – יצירתם של רاسل ומאני ליב ורاسل ופרינסקי עזבה את בעלה ובתה ב-1911 כדי לחלק את חייה לצידו של מאני ליב ובכך הפכה את סיפורה הזוגיות שחבקו השניים לאחד מסיפוריו האהבה הסוערים והרגשיים ביותר שידועה חברות המהגרים היהודיים בדאון טאון של ניו יורק.¹⁹ החרדה, על כל גוניה ואפשרויות ייזוגה תחפה לבת לויה נאמנה לשני האוהבים – דאגה לגורל משפחותיהם הרוסות, לביריאות הרופפת של השניים בצל התקפות מחלת השחפת, חרדת הפרנסה והקיים ומעל לכל, חרדת היצירה. הרצון להמשיך ולכתוב שירה.

בשנת 1971 פרסמה רاسل ופרינסקי את הרומן האוטוביוגרפי שלה דאס קרייכן פון די הענט (הצלבת היידים) ובו היא מציגה את גרסתה לסיפור האהבה בין ליבין המשורר היהודי מאני ליב, שם העט של מנהם ליב בראהינסקי. בלבו של הפרק השני מתוארת גיבורת ספרה, מרים, יושבה על ספה לבדה בדירתה. בתה הקטנה ישנה בחדר הסמוך, ומרם עצמה אינה זהה ממקומה:

השעון במסדרון הדרד בשלושה צללים יהודים. מרים עדיין שוכבת על גבה על הספה.
היא עדיין מקשיבה לצעדים במסדרון: אולי זה דoid? אם הוא יהוד, היא רק תניד לו
שהיא הולכת הרחק ועזובת את הדירה ודברי הערך בשבילו.

דוד לא בא...²⁰

עשרה עמודים אחרי כן, בפרק הבא, מתוארת חרדת ליבו של אהובה המשורר, המכונה ניז'שינער,²¹ הנכנס לבנות את הלילה בבית חברו אחדרי ששותט לבדו חסר מנוחה. זה מכבר עזב איש וילדים והוא אינו מצוי מקום לעצמו. ניז'שינער אינו פוסק מלהשוב על המשוררת הצעריה שפרמה את צמתה לפניו והניחה לו ציטוטים נרחבים מקולות המבקרים המתיחסים לכתחיבתה הנשית, בין השאר, מרשמייהם של יעקב אלאטשטיין, אהרון ליילס ומילר רוזיטש.

¹⁷. עדרא קארמאן, *יעדישע דיקטערינס: אנטאלאגיע* (שייקאגא: פראלאג ל.מ. שטיין, 1928).

¹⁸. רاسل ופרינסקי, דאס קרייכן פון די הענט (אויטאכיאגרפישער ראמאן) (תל אביב: הוצאת י.ל. פרץ, 1971), 9. במקור מופיע: "כ'האב א חד, אד איר שרייבט לידעער" (ניז'שינער פונה למרים ואומר לה באחת מפגישותיהם הראשונות).

¹⁹. Ruth R. Wisse, *A Little Love in Big Manhattan* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988), 63.

²⁰. ופרינסקי, דאס קרייכן פון די הענט, 28.

²¹. שמו של המשורר, איבורה של ופרינסקי, מרמז לעיר הולדתו של בן זוגה מאני ליב, ניעדרין שבאוקראינה.

לראות את שערת הפזר. הסיטואציה האינטימית מוסיפה חרדה על מועקוטיו הקשורות בצרפת וביצירה, בבריאות ובחולי ובחיפוש קדחתני אחר אהבה.

הסיפור המצוות מתוך ספרה של פריננסקי מדichtet את שני הכוחות המאפיינים את תחושת החרדה: הקיפאון ולעומתו, ההבנה שכעת דבר אינו ברור וסופי, כל האפשרויות פתוחות, וכשם שסביר גם קירקגארד, הון תלויות בנסיבות הקשורות בחטא, אלא שבפרשנות אהבתם של מאני ליב ורاسل פריננסקי אין זה החטא הקדמון כי אם חטא הבגידה במוסד הנישואין, בערך המשפחה. מרים של פריננסקי אינה זהה מהמשפחה, היא קופאת בשערת הסטור, שיער הופך עדות נוספת לחטא. היא מתחילה מבקשת לחת ביטוי בשיח למחשבותיה, להחלטותיה, ואולם הבעל אינו מגיע ומשאיר אותה מבועתת מהעתיד להתרחש. בסופו של הפרק הרביעי מתואר גם המשורר המאוחב ניז'שינגר עומד באמצע הרחוב, באישון לילה ומהרר באחובתו:

בחוּץ הָרִים נְיַזְשִׁינְגֶּר אֶת צְוֹאוֹרָנוּ כְּנֵגְד הָרוֹחַ וַיֵּצֵא בְּצַעְדֵּיו הָאֲרוֹכִים, פּוֹסֵעַ לְעֶבֶר
רְחוּבוֹת בָּרוֹקְלִין הַלְּילִיִּים אֶל חֶדְרוֹ המְרוֹהָת. כָּעֵת שׁוֹב נְסֻבוֹ מְחַשְּׁבוֹתָיו עַל מְרִים, אוֹלִי
יּוֹם אֶחָד הִיְתָה שָׁם. חִיפְשָׁה אָתוֹ, הַשְּׁאֵרָה פְּתָק ... אוֹלִי מַתִּישָׁהוּ ...²²

תיאورو של ניז'שינגר בלילה הופך מקביל לתיאור המציג את אהובתו ומהויה היבט לימינלי בו הגיבור אינו מצוי מוגה, הוא עובר מבית חבר אחד לאחר וחומר המנוחה מתחבר לרעיון החרדה מפני הבלתי צפוי. תחושה לפיה קשה האפשרויות הנפרשות בפניו שני הגיבורים הנמצאים בנפרד, בחשיכה, צבואה בפרדוקס; כל אחד מהם נאחז ברגש התשוקה להיות יחד בביטחון המדגיש דוקא את חוסר הביטחון באשר לאפשרויות העתידיות. החרדה מתקיימת אל מול התשוקה למימושו של חיבור שני הגיבורים, ייחדיו ובנפרד, מפרשים ציוויל רגשי בלתי נמנע.

ניז'שינגר המשורר הברוני נכתב בהשראת קורות חייו של מאני ליב, עליהם ניתן למלוד כבר בערך אותו כתב זלמן רייזן בלקסיקון הספרות והעיתונות שיצא לאור ביידיש בשנת 1926 והוקדש לאנשי העשייה הספרותית בארץות הברית.²³ על מאני ליב כותב רייזן כי הוא יליד ניז'שין שבאוקראינה, בן לאב ואם שהכתיבה לא הייתה זורה להם. עד גיל אחת-עשרה למד בחדר חומש, תנ"ך וגמר, עברית וడקדוק. עם סיום לימודיו התנסה בניהול עסק ובו כשיישה עובדים, מאוחר יותר הפק מעורב במחפכה הרוסית ב-1904 ונתקפס ונכלא. מאני ליב הצליח לבסוף לאנגליה ב-1905 ואחרי זמן מה הגיע לארצות הברית שם התגורר והתחפרנס מייצור געליים ומכתיבת השירים. על כישרונו הגדול של מאני ליב, שהחל לכתוב שירה מגיל אחת-עשרה, פרט רייזן והוסיף השפעות שונות מהן שאב מאני ליב רעיונות ליצירתו, שיתופי פעולה בהם היה מעורב עם חבריו לכתיבה וכן, שמות העיתונים בהם התפרסמו שיריו.

על גודלה היהודית של שירת מאני ליב כותב רייזן:

אחד הגניצים הגדולים ביותר של הליריקה המודרנית ביידיש, הכנס לשירתנו את
הטון ואת הייחודיות שלו ותרם הרבה להעשרה המוזיקה של המילה היידית ומקצב
השיר היידי. [...] הליריקה העדינה שלו רכה ומסטורית, מחציתה מיסתית, צלילה סמלי
והיא עשרה בחוויה פנימית. כסומה בצערה החלומי, השקט. כמויה לנגולה ולשחרור
מהחיים הקשים האלה.²⁴

.22. ופריננסקי, דאס קריינצון פון די הענט, 51.

.23. זלמן רייזן, לעקסיקאן פון דער יידישער ליטעראטער פרעסע אונ פילאלאגייע, ערשתער באנד (ווילנעם: ווילנעם פאללאג פון בי קלעצקון, 1928), 1007.

.24. כר הקטע במקור ביידיש: "איינגר פון די גראטסע פארשטייער פון דער מאדערנער יידישער ליריק, האט

בספרית היידיש הדיגיטלית נמצא תצלום, מתואר ל-1950,²⁵ המציג פארק ומדשאה בניו יורק. בצל עצים נסבים כמה משוררים, במרקם יושב נרגן מאני לייב, ראש ופרינסקי בת זוגו ישובה למיטה ממנה, אולם הוא עצמו ישוב בין חבריו המשוררים, פיו מתעקל כלפי מטה, והחימם הקשים אותם מזיכר זלמן רייזן ניבטים מהבעתו. מעט מתחתיו נמצאת ופרינסקי, מוחיכת, עותה הבעת אושר על פניה. לאחר מותו של מאני לייב הקדישה את זמנה לפרסומה של אסופה התקבובת שנערכה בין השנים, אסופה סונטוט ושיריו של מאני לייב ודאגה לאיסוף ולסידור קורפוס יצירותיו. במקביל היא עבדה באותה חריצות וmprsmת שלושה ספרים פרי עטה.

רות וייס, הוגת דעתות, סופרת, חוקרת ובלשנית יהודיה ומחברת הביאוגרפיה של מאני לייב, מעידה על הרומן של ופרינסקי כי הוא נכתב כ"שקוף" כדי לאפשר לקורא להבין איזו אישיות אמיתית מסתתרת מאחורי כל דמות בדיונית.²⁶ הרומן האוטוביוגרפי מאפשר הצעה אונטנית לאיורים ולדמות מנקודות מבטה של מי שנטפסה בעיניהם כ"אחרת", עובדה המאפשרת לה הסתכלות אחרת, יכולת פרשנות שאינה תלולה בדבר. ראש ופרינסקי מתחילה את הרומן בזיהוייה של מריס (בת דמותה) על שהיא מבחינה את שיריה ואיןיה מראה אותם, אולם ניזיינער, המשורר לצדיה, מעודד אותה להראות את שיריה ולפרנסם. במצבות חייה של ופרינסקי נראה כי תמיכתו זו של בן זוגה המשורר הניבה תוכאות מרשימות. כשנה לאחר שנחשרו חייהם של ופרינסקי ומאני לייב יחד, היא הוציאה לאור את שירה הראשון ואילו הוא פרסם שלושה ספרים בנושאי שירה והגות. אתגרי היוםם לא זו בלבד שאינם פוגעים בכוח היצירה, אלא שהמאבק הופך את כתיבתם של השניים לפוריה יותר ומורכבת. ב-1926 גם קורות חייה של ופרינסקי זוכים לאוכר בלקסיקון אנשי הספרות של רייזן, היא מופיעה בפסקה קצרה במספרת שהיא ילידת איוונקוב בקייב. עד גיל תשע למדה בחדר ולאחר מכן נשלחה לבית ספר יהודיו-רוסי בקייב. היא הגיעה עם משפחתה לארצות הברית ב-1906 והשלימה את השכלה בלימודי עבר. בשירה, כותבת רייזן, ניכרת השפעתו של המשורר מוריס רוזנפולד. רייזן ממשיך ומונה את הפרסומים של יצירתה בעיתונים השונים.

קובץ שירי אהבה שהוציא לאור מאני לייב מקץ השנה הראשונה עם ראש מאפיין ברגש סוער ובתשוקה הנדרית כמעט עצרת נשימה. שירות "הגפן המתפסת", כפי שמכנה את השירים וייס, מקבעת את מקומו בתוך גדור המשוררים הרומנטיקנים. על פי וייס רעיון הכמה והתשוקה הפואטית לעלות מעלה המציאות הופך מאפיין מובהק של שיריו, והוא עוסק בו באותו עומק ונחישות שבahn למד את מקצוע ייצור הנעלים:²⁷ לומד את המלאכה עצמה וויצק לתוכה את הפואטיקה. השירים בהם הוא עוסק בחיו הפרטימיים, במחשבותיו והקורות אותו, משקפים כנות ותשוקה רגשית. בפואמה "פתחי לי לדתותיך!" עשרים שורות קצרות מתעדות את סיפור התאהבותו בראש ופרינסקי:²⁸

ארײַנְגָּעֶברָּאָכֵט אִין אָונְדְּזָעֶר פֿאָעֶזְעָע זִין אַיְינְגָּעָנָע טָאָן אָוֹן אַיְינְגָּעָנָע פֿאָרָב אָוֹן האַט פֿיל מִיטָּגָּעוּוּרְקָט צָו באַריַיכְעָרָן די מְזִזְיק פֿוֹן יִידְישָׁן וְאָרט דָעַם רִיטָם פֿוֹן יִידְישָׁן לִיד [...] זִין צָאָרָע מִילְדָע לִירָק אַיז סְדוּדָהָפָול מִיט אִירָע האַלְבָעָן מִיסְטִישָׁע אָוֹן סִימְבָּאַלִישָׁע טָעָנָע, רִיְיך מִיט אַינְעָוָוִינִיקְסְטָעָר אַיבָּעָרְלָעְבָּוָנָג. כִּישְׁוֹפְּדִיק מִיט אִיר שְׂטִילָן פָּאָרְחוֹלְמוֹטָן טְרוּוּיָע. מִיט אִיר בענְקָשָׁאָפָט נָאָר אַוְיְסְלִיזְוָנָג אָוֹן באָפְּרִיְינָג פֿוֹן דָעַם שְׁוּוּרָעָן לעַבְּנָסִיאָר.

David Mazower, "Sunday in the Park with Bertha," *National Yiddish Book Center*, accessed February 25, 2021, <https://www.yiddishbookcenter.org/language-literature-culture/bronx-bohemians/sunday-park-bertha>.

.Wisse, *A Little Love in Big Manhattan*, 75 .26

.Ibid., 70. 27

.מאני לייב, *לייעדר* (ניו יורק: פֿערְלָאָג אַינְדָעָל, 1918), 134–135. הספר זמין בקישור הבא: <https://www.yiddishbookcenter.org/collections/yiddish-books/spb-nybc208449/mani-leib-lieder>

פתח לי דלתותיך! –
מדרכי הסלולה, המנותבת
לעצמך את חירותי שחררתי
עד סתו ימי שלי.

בחוץ נמצא אני, ביוםות הקיץ,
שואג ועצום כמו נהר:
שמחה הזרחת כקץ
נשתי אונכי אליו.

לעצמך את חירותי שחררתי
מדרכי הסלולה, המנותבת
פתח לי דלתותיך
בסטיו ימי שלי!

לפני הדלתות הנה פרא
שוכב אני בגפן המתפשטת,
ובגפן הבר הפראית
נושא זיו יופיו של המות.

ומתוך נתיכים וمبין משעולים
 מביא אני אליו מדרכי
 דמעות מגשם סתו
 זהב מסתו ימי.

שיר האהבה הפותח בציורי "עפענט מיר אייערע טירען!" ("פתח לי דלתותיך!") נכתב מפיו של גבר שבע דרכים; למרות שמאני ליב רק בן 31 בעת פרסום ספר שירו, הוא תופס עצמו כמו שנמצא בסתו ימי וערגתו לאהובתו הצעריה אינה נותנת לו מנוח.

על עצמות רגשות האהבה המעורבים שחש מאני ליב בעקבות הקשר עם ראש מספר חברו הטוב המשורר ראובן איסלנד (Iceland):

[...] ואולם, לא הייתה שמחה בצחוקו. והוא סיפר לי שבמשך כמה שבועות הוא נד אננה ואננה כאילו בחולום. הוא פגש מישה והוא תפסה אותו לחלוון עד כי עתה, בשביילו, לא קיים היה דבר בעולם מלבדה... בגללה לא יכול היה לעבוד. בגללה לא יכול היה לישון.²⁹

הפואמה "פתח לי דלתותיך!" אינה חושנית כמו "דער וינרייב, דער וילדער" ("שRINGEN-GEN ANNI"). היא ארוכה יותר בבית אחד בלבד, ומונה ארבע שורות בכל בית. המצלול והחריזה בשיר קוופצנים ומשדרים אהבה המנוסחת בעליות. המשורר הופך למין חלק המידפק על דלתה של אהובתו. סוגיות הדפיקות על

Reuben Iceland, *From Our Springtime: Literary Memories and Portraits of Yiddish New York*, trans. Marcus Gerald (Syracuse: Syracuse University Press, 2013), 83

הדרلت עלולה להיות מפורשת ארכיטית ככמיהה ותשוקה לחוויה מינית, או לחליפין, כרענון החיפוש אחר מזות כתיבה, המשורר המעד על חיפשו אחר השראה בסיפור אהבה חדש ומשמעות.

ההקפדה על המשקל ועל החירזה מסיתה את תשומת ליבו של הקורא מרובד משמעות נוספת בשיר, המתגלה בשני חלקיו האחוריים. בשלושת חלקי השיר הראשונים טמונה הבטחה לאהובה, ואולם, בהלימה לתוכן הדברים, בשני חלקיה האחרונים של הפוואה מגלים כי יחד עם היוטו של האהוב כמוין "נהר שואג וגדוול" המביאה עימיו את שמחת הקיץ בחלקיה הראשונים, הוא בעצם שוכב בגפן המתפשט, נושא עימיו את יופיו של המות, ועימיו יבוא גם צערו המתאפיורי של הנגם. שלוש פעמים מופיעה מטאפורת הסתו כמנבאת עייפות וסופניות, המזוהה עם מלנכוליות ועצב. הבחירה לסיים את השיר הפותח בציוי של שמחה מלאת תקווה דזוקא בתנחת שכיבה פרקדן ובחנשת תוגת הגשם חשופת את האמת מאחוריו כוונתו של המשורר המתוודה על המזיאות שמולה תעמוד אהובתו לשכנתה את דלתה – וזה השלב בימי הסתיו המביאה עימה את קור החורף ותחנות האחרית. פואמת אהבה נוספת בה נעשה שימוש מטאפורי בגפן היא "שריג-גפן אני". למרות היותה בעלת גוון ארכיטי המרמז על שיאה של תשוקה המאלצת את המשורר, סיומה הוא התגלמותה הדמיונית של התמונות, של סוף המזג כmetaFORה של קיפאון:

לשבכ' חוריןין והרוג
בשלג זוגיותיך וכות;
בשלג שלוג ומושלג
אליך משלג לבבות.³⁰

בקראת פואמות "שירות הגפן המתפשט" מתבקשת שוב הגדרתו של סארטר בסוגיית החרדה המתקיימת בדמיונו של האדם דזוקא מתוך תחושת חירות. החלטתו של המשורר להמחייש את כמייתו באמצעות ניגודיות המציאות רגש עצמתי ומלא חיים כאהבה ומידי לאחריה תיאורה של סצנת מוות, ככלומר, סמיוכו של אהבה לצד תחושת חוסר האונים המוחלטת והקייפאון, יוצרת בקורס תחושה מבשרת רעות. התשוקה אינה נחגת כמאורע מרנן, אלא להפך, מתוך התנטזות הרגשות הבינאים עולה החרדה מפני הבאות. על הפוואה "שריג-גפן אני" כתב המשורר איציק מאנגר כי היא מהטבות ביוטר שנכתבו מעולם בשפה הידית.³¹ מאוחר יותר, בהקדמה שחיבר מאנגר לאוסף שיריו של מאני ליב בעברית, הוא מגדיר את המזוקליות בשיריו של מאני ליב בחזקת נבואה ממש:

אולם המזוקליות של מאני ליב מגעת הרבה יותר עמוק ורחוק מזו שבשירים הנזכרים.
כמו כל משורר גדול, הוא נתפס לא רק אל ההוירטואוזיות כשהיא עצמה. הוא מנסה
להגיע בחוש השמע שלו גם אל מזוקה פנימית עמוקה, המגיעה למדרגה של חזות
نبואית, או יותר נכון שמיימות נבואית.³²

התחושה הנבואית ברישומיו של מאנגר הופכת להיות בשירותו של מאני ליב רגש חרדה הנקשר במערכת יחסיו עם ופרינסקי והשפעתו עצמתית על היכרותם כמו גם על חייו של המשורר עצמו. תחושת אי-נוחות

³⁰. מאני ליב, "שריג-גפן אני", בחור מבחר שירה יידיש – למן י.ל. פרץ עד ימיןו, עורך ותרגם: משה בסוק (חל אביב: הוצאתה הקיבוץ המאוחד, 1963), 69.

³¹. Wisse, *A Little Love in Big Manhattan*, 70.

³². איציק מאנגר, "מאני ליב הליריקו", בחור שירים ובלדות/לידער און באלאדן, 24.

העליה משיריו באמצעות שימוש במשלב פואטי ובأוצר מילים מעכירה אל הקורא את שיכרונו החוששים האROUTי, ובתוך כך את ההבנה שבחרסנות האורבת מנגד ואת החדרה מפניהם הבאות כשמטאפורת גלגול עונות השנה משמשת כסות למציאות מאימת.

אסופת שירה של ופרינסקי שפורסמה בשנת 1926 מתכתב בשירים רבים עם הנושאים בהם עוסק מאני ליב ומציגו שימוש באוצר מילים דומה ובמטאפורות זהות. כמה שורות ללא כוורת בחלקה השלישי של האסופה מספקות מין תשובה של אהובת המחליטה אמונה לפתוח את דלתה:

בכי הוא גשמו של אביך בסתו ימין,
קמיטים צמאים בולעים את דמעותי;
דשא יורך מנגן מעינך –
החמה, אותה הפכתי צעריה עבורך
צללים עמוקים על מצחיה מטילה...³³

שירה הקצר של ופרינסקי שונה מאוד בצורתו החיצונית משירו של מאני ליב. שורתיה של ופרינסקי ארוכות יותר, מורכבות ממיללים ארוכות יותר ומקצב איטי המרמז לא רק על הסכמה לקבלו, אלא גם על התפקיד והבנה באשר למה שהסכם זה טומנת בחובה. גם ופרינסקי, כמו מאני ליב, עושה שימוש במטאפורת עונות השנה ובעוצמות הטבע בכדי להعبر את התמסורתה, ובתוך כך גם את חששותה. אפקט הקופצניות והעליות בשירו של מאני ליב מתחלף אצל ופרינסקי באיטיות כבדה; שימוש במיללים: בכלי, דמעות וצללים עמוקים הנחרטים על מצחיה של אהובת, משקפים את תחושת החדרה האופפת אותה. המזוקקליות של מאני ליב הופכת לשיח כמעט כמעט חסר חרואה אצל ופרינסקי – רק שחי מילם, "טרערן" (דמעות) ו"שטרערן" (מצח), חזרות בין השורה השנייה לאחרונה, ביןין מתקימים משפטיים בסגנון שיחתי, שיתוף המרמז על אiom. המשך הבחירה אינה חסרת סכנה, והאימן אינו נחבא אלא מופיע על המצח, בקדמת פניה של אהובת, מרמזו לאות הקין המקרהית.

כתיבתה של ופרינסקי זוכה להערכתה הרבה. ברומן האוטוביוגרפי שלו היא מזכירה את עדה, עורכת ומבקרת שירה קשוחה המיחסת לדמותה של המשוררת أنها מרגולין, ממנה היא נרתעת, ואולם, חוותה השירה קתרין הלשטיין (Hellerstein) מצטט ממכتب שכתבה מרגולין עצמה לעורך האנטולוגיה עוזרא קורמן ובו היא כתבת כי מומלץ לו לעיין בספר שירה של רاسل ופרינסקי. מרגולין מוצאת את כתיבתה של ופרינסקי מעולה והיא משתפת את קורמן על כוונתה לכתוב ביקורת אזהות עליהם.³⁴ פiyit' ג'ונס (Jones) מתייחסת לאופיים הדיכאוני של שירה של ופרינסקי שנבחרו לאנטולוגיה של קורמן ומצטט מדבריה של חוותה ספרות נוספת, הת'ר ולנסיה (Valencia), הטענת כי הבעיות הרשויות והאתיות שעמדו לפניה סופרים צעירים בהתקנותם מהרקע המשפחתית, הדתית והמסורתית היו ללא ספק משמעותיות יותר בקרב נשים מאחר שמודעותן לשביית הטאבו הייתה גבוהה יותר.³⁵ אם תקראו מספיק משירתן, תראו הכל בעיתוי, מותנה, רווי, מבבל או משתק. זה פנטסטי", מכריזה ג'ונס.³⁶

³³. רاسل ופרינסקי, רוף פון פלייגל (ניו יורק: 1926). הספר זמין בקישור הבא: <https://www.yiddishbook-center.org/collections/yiddish-books/spb-nybc207498/weprinsky-roshelle-ruf-fliigl>

Kathryn Hellerstein, *A Question of Tradition: Women Poets in Yiddish 1586–1987* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2014), 403

Heather Valencia, "'Yidishe Dikhterins': The Emergence of Modern Women's Poetry in Yiddish and Rokhl Korn's Poetic Debut," *European Judaism* 42 (2009): 80–93

Faith Jones, "Problematic, Fraught, Confusing, Paralyzing—and Fantastic," *Pakn-Treger: Magazine of the* .³⁶

אין ספק כי בשירת אהבתה למאני ליב, ופרינסקי מקיימת גם היא את הציגו הרומנטי, ומעלה את ערכו הסובייקטיבי של היהודי בשירה, והופכת אותו להעדפתה הגבוהה ביותר. במקום שבו קולו של הרגש הסובייקטיבי מוביל את השיר, ניתן בקלות לתמוך בכך שהנושא יוביל את המסר, הסוגה תוביל את המשוררת וזוז כתוב את ייסורה. ברבים מהשירים המופיעים בספרה של ופרינסקי עולה כמו תשובה לנושאים ולמייצג הפואטי של מאני ליב. על דרך עבודתם יחד היא כותבת בהקדמה לאוסף המכתבים שכתב לה מאני ליב. היא מפרטת על תכיפות עבודתו בכתבי קפה בחברת משוררים אחרים,³⁷ על הביקורים בבתים ועל הצעירותה למפגשים בbatis הקפה. על אופיין של התרחישויות אינטימיות יותר בין בני הזוג כותבת ופרינסקי בשירה "ער און זי" ("הוא והיא").³⁸ בפואמה מתוארת התקשרות בין השניים באמצעות אוצר מיללים הנלקח מעולמות של כוח, כמעט מאבק:

מוצא פיו
הצית להבות ועומות בעיניה.
ומאיין הביא הוא לכאן
 ? נחש רוחש, רושף?
 וכל החרבות ניצטו במבטו! –
 בקך נאדור הכותו
 רעד אחז בקירות,
 ניתכו ברה, חימר וצור
 על ראשיהם גם יחד –
 ולה כוחו של פתית שלג ותו לא,
 פתית שלג הנמס בחופזה;
 והיא נזכרה
 הקריות חוקים מראה.
 והיא נזכרה,
 שדמו כבר מזמן נארג
 ברגליה וידיה שלה –
 וכאללו שמעה קול שבירתו של ענף,
 שמעה את הרכות בקולה –
 הוא חייך במחירות, כמו היה פעוט מבוהל –
 החרבות כבו ואינן.

הפואמה של ופרינסקי לוכדת רגע קצר במערכות הייחסים שבין בני הזוג. חילופי הדברים בין השניים מתחלים בהתפרצויות ועם המתוארת כסערה מקרית – מטר, ברד ובן, לחישתו של הנחש ושימוש במטאפורות של אש ולהבות. לפואמה עשרים שורות המסודרות יחד כמקרה אחת, מנוסחות בסגנון "חרוז לבן", ככלומר, ללא חריזה בין השורות. קושי קריית המשפטים הנקרים מתק מסגרת אחדה ונפרדים זה מזה יוצרים

Yiddish Book Center 74, Fall 2016, accessed October 10 2021, <https://www.yiddishbookcenter.org/language-literature-culture/pakn-treger/problematic-fraught-confusing-paralyzing-and-fantastic>.

.37 מאני ליב, בריוו, 5-6.

.38 ופרינסקי, רוף פון פלייגל, 53.

השלמה ויוזאלית לרגע המועבר בפואמה. הקרע והרביב בין בני הזוג מתנהלים לאורך תשע שורות בעלות אופי אגרסיבי, ורק בשורה העשירית מבלילה תחילתה של אפשרות הפיסות אותה יוזמת הכותבת מותוק אירונית פרדוקסלית; היא מתחילה את מסע התהפיסות מתוך הכרתת בשבירוותה, בקטנותה ובאפסותה. מותוק תפיסת עצמה כפתחת שלג עיר וארעי, עלילם הרכות והשקט הנדרשים להשגת קצו של הסכום. קוללה של הכותבת נדמה לccoli שבירתו של ענף, ואולם, שבירה זו משיגה לה את חיותו של אהובה. חמיש עשרה שורות מפרידות בין תיאורו כנחש רושף לתיאור בו הוא מצטייר כפערות מחויך והשקט שב אל כנו.

התמודדותה של ופרינסקי המשוררת עם מעמדו הרם של בן זוגה "נסיך המשוררים"³⁹ לא הייתה חסרת מאבקים. רצונה לכתוב ולפרנס הניב לה ספר שירים אחד בלבד עד למותו. המטאפורה שבאה בוחרת לתאר אותו, נחש רושף לוחש, הלקחה גם היא מותוק שיריו שלו, מרימות על חלקלקות ועל עורמה ומזcurrת את אותו יוצר שנידון בגין העדן לוחול על בטנו בשל עורמתו. על אודות הקושי שביצירה מלין גם מאני לייב. הארס פואטיקה מיוצגת בסונטה "ווערטער" ("AMILIM") בה הוא משמע את כאב הכתיבה. בשיר זה עשו שימוש גם מאני לייב במטאפורת הנחש, הפעם הוא מייצג לב נחרד ומיוסר מכאב:

לעתים קרבות מגעים רגעים כברק שישורך
את הלב, המוטל מכורבל בתוכו בעצלות ובלדי דעת:
בדומה לנחש החולה, השוכב מכורבל כמו פקעת.
וניתר הלבב כנסוך ונחרד מןכאב שייזרוב,

ופצוע עדי תוך-תוכו, מתלבט הלבב במקאוב:
ממורה ומוגיל האדם, כגהלהلوحשת בלהט.
ובזאת השעה הלשן נפלאות במילים היא מבעת,
המילים העולות מעזמן כשירת עוגבים שתערוף.

והלו מילים פשוטות הן, כאשר שהן מעולות עובש
בין פשוטי אנשים שבעם, ביריד בין תילי אשפות;
ועכשו מתעלות הן לשיר ומרומי השירה מבאות,
והדן מתגלגל ועובר מפרקיע לרקייע בחופש;

והדן מתגלגל בעדה, שלרגל ההר היא נקחלה,
וחזרה עליהן במילמול, יראה, חרדה ונבהלה.⁴⁰

ג'ורדן פינקין (Finkin) משיך את הסונטה "AMILIM" להדוח דבריו של הנביא ישעיהו על ייעוד הנבואה.⁴¹ ככלומר, על פי פינקין, מזכיר מאני לייב בזורת כתיבתו את ייעודה של המשורר לזה של הנביא המביא את מילותיו אל העם כאינטראקטיבית למיציאות, אינטראקטיבית במדרגה נעה מזו של ההיסטוריה. הכתיבה

.³⁹ הכנוי "נסיך המשוררים" لكוח מוחך הספר שנשא אייסלנד לרגל ציון שלושיםימי האבל על מותו של מאני לייב, ומופיע בפרק על שמו בספרו של אייסלנד: *From Our Springtime*, 100.

.⁴⁰ מאני לייב, שירים ובלדות/ליידר און באלאדו, 36.

Jordan Finkin, "To Organize Beauty: The Sonnets of Mani Leyb," *Studies in American Jewish Literature* 34.⁴¹ (2015): 70–93.

הארס פואטית מציגה את תחושת חוסר הביטחון במעשה היצירה ובקבלה. סבלו של הכותב האנוס לעסוק במילאים למרות חרדהו ואינו מסוגל לחוש ביטחון מול הקשר עם קוראו, פרודוקס ההופך לבלת נמנע – הכותב אינו יכול שלא לכתוב עבורה אלו המתינים לו, כמו היו בני ישראל המתינים לשלהוחתו של משה היורד מן ההר, ומנגד, כל התהילה מלואה במוועדות מלאה, לעיתים דמיונית, לאפשרות כישלונו. כמו בפואמות האהבה היוקדת הנסמכת על המות ועל הקץ, כך גם מילאים העוסקים במלאת הקודש של הכתיבה והיצירה מלوات באפשרות חידלון מעוררת אימה. בקריאה פשוטה של הסונטה יש לתת את הדעת כי המילה "אנגסט" (anxiety, חרדה) חוזרת על עצמה פעמים בכתיב השיר השונים, ובבית אחר מופיעה המילה "מורא", הדומה למשמעותה המקורית בעברית, פחד. השפה היידית מתרגם את מושג החרצה כתחושת חוסר מנוחה. את המילאים הנדרפות לפחד, מורא ויראה, צוררת היידיש יחד בתור מילים הקרובות לה במשמעותן.⁴² הערבוביה הסמנטית שבה נהוג מאני ליב מעידה כי אין הוא מבחין בין חרדת הכתיבה והיצירה מתוך הרצון העוז להיות מובן ומקובל בקרב אחרים, לבין הפחד האמתי, המציאותי מՃחיה ומאייה הבנה, שאיתן התמודד לפניהם.

על תיאורך כתיבת אסופה הסונטאות של מאני ליב מעיד חברו ראון איסלנד שאינו יודע דבר בוודאות. בפרק ספרו העוסק בחיו של מאני ליב וחברותם הקרויבה איסלנד מתייסר על כך שלא היה שותף למלאכה ומודה כי הסונטאות הן יחלום בכתיר קורותeos יצירויות המיציגות את תקופת כתיבתו השלישית, قولן עוסקות בנושא המות:

אין זה אלא מובן מלאיו כי מצב הרוח המלנכולי מנשב מכלן. המשורר חש כי הוא קרוב
לሞות יותר והענין ממלא אותו בעצב שלא יתואר [...]. הוא אינו רוצה שיגיע הסוף
ואינו יכול לתאר לעצמו כיצד יותר העולם כולם, בלבדו.⁴³

בחקירה לאסופה המכתחים שכחbeh לה מאני ליב מצינית ופרינסקי כי יום אחד נשאל מאני ליב מדוע איינו כותב יותר. הוא ענה בחיווך כי חלומו הגדול הוא להיכנס ולשבט בכלל, שם לא יצטרך לדאג לפרנסה ויכול לכתוב בנחת. ב-1933 נפל דבר נהדר הרבה יותר, ממשיכה ופרינסקי בהתפעמות אירונית; התקפי השחפת של מאני ליב היו עזים ביותר והוא נשלח לסנטוריום לשחפת בניו ג'רזי. שם בסנטוריום, כתב לה מאני ליב, כי הוא יכול לכתוב הכל, פואטיקה, הומור וסאטירה ואפילו פרוזה. שהותו במקום הניבה ששים סונטאות ובלדות רבות. רוב היצירות מנהלות דיאלוגים עם המחלות ועם המוות. נוכחותו של החלוי הייתה דומיננטית בחיהם של השנים. עוד לפני התפרצות התקפי השחפת הקשה ב-1933 התמודד הזוג עם הצורך לבלוט את חייהם בנפרד עקב מחילות שתקפו גם את ופרינסקי עצמה. שירתה הציגה התמודדות עם המות, אם כי לא בתכיפות ובבהילות שאפיינה את יצירתו של מאני ליב. כך, לדוגמה, היא מסיימת את שירה "איך" ("אני") במילים:

[...] מעורפי השקוף

מתנסה צוاري

לבן ודק,

ולמוות נכסף.⁴⁵

.42. אוריאל ווינרייך, *מאדרון ענגלייש-יידיש יידיש-ענגלייש וורטערבוֹר* (ניו יורק: יידישער וויסנשאפטלעכער אינסיטיטוט – ייונא, 2012), 15, 553.

.43. Iceland, *From Our Springtime*, 97.

.44. מאני ליב, בריוו, 7.

.45. רاسل ופרינסקי, "איך" ("אני"), הרגום: אביבה טל ואשר גל, *עיתון 77* 411 (2020): 41.

סגנון כתיבתה של ופרינסקי המיחס לצווארה משיכת למות נוקט בלשון הפרזה, יציגו של המות כמושא תשקתה מתכתב עם הזורם הרומנטי ההופך את סבלו של המשורר לכזה העטוי כסות אלגנטית ומוגזמת. בכל מקרה, מquiz שהות של שישה חודשים הבריא מאני ליב והרופאים שמהו לבשר כי הוא יכול לשוב אל ביתו. ואיה היה הבית? הקשהmani ליב במכבתו החרד לוופרינסקי. לפניהם נפתח מסע חדש לחיפוש אחר בית להם ולילדים. באחד ממכבתיו האחרונים של מאני ליב לוופרינסקי אותו הוא כותב לה בספטמבר 1953, כחודש בלבד לפני מותו, הוא עדין חרד ל夸את אפשרות שחרورو מסנטוריום דבורה בו הוא מאושפז:

כן – אמיתי, לא אמיתי, אבל כי מנצנץ תקווה שאולי אורחך מדבורה ביום ראשון –
ואחזר הביתה... "בית" – איזה בית? – ולך, כעול גוראי בנסיבות הנוכחיות בהן את
מושצת עצמן, אחרי הכל, אם זה בית, שייה מה שייה, העיקר שלא בסנטוריום, שם
אני מוחזק כל הזמן בחברת אחרים.⁴⁶

עד לרגע האחרון חרדmani ליב לחייו בחברתה של ראש, למקום ממשו. הוא אינו בטוח היכן יימצא הבית אליו הוא כמה לצאת כדי שלא ימות בסנטוריום, כמו אבי. ופרינסקי, מצדה, חזרה גם לגורל עבודותיו המפוזרות בכל כתבי העת ועל שאינן אסופה במקום אחד בלבד.⁴⁷

ב-6 בנובמבר 1953 פרסם המשורר שמשון מלצר בעיתון דבר ידיעת דבר מותו של המשורר היהודי אמריקאי מאני ליב. הידיעה הקצרה מספקת על חייו ועל יצירתו של מאני ליב. מבין כל יצירותיו של מאני ליב בחר מלצר לפרסם את שירו "דער פרעמאדע" ("הזור"). במרכזה של הפהומה הארכית מאוד עומד איש אביו לבושים כלויים, המידפק על דלתות הבתים כשהוא מתחם עצמו לינה. מלצר בחר את הגודלה בדגותיו של מאני ליב כדי להניץ את חייו בעבר הקוראים בישראל. פואמת "הזור" מציגה אגדה החושפת את מוסר ההשכל שלה בחלוקת העוגמה, והיא מציגה תפורה חשוכה בלילה אף:

קר הלילה ואפלול
שער, דלת – על מנעל

כל חלון ללא זיק או
ומבטיט כסגי נהו.

קור וחושך ומאוחר,
במייטה הכל ינחר.

לא יישן רק רוחليل
והכלב המיליל.

והזר והבודד, –
צעה, צעד מתנדדה,

. מאני ליב, בריוו, 58.⁴⁶

. Wisse, *A Little Love in Big Manhattan*, 23.⁴⁷

ובטלאי על טלי עטופ,
ובחבל סביב הגוף,

ותרמי לו על הגב –
את נושא הוא את רגלי.

...תיק, תיק, תיק... – מי זה הוא?
– אנשים טוביםفتحו!

בעולם אני נודד
ורעב אני בודד...⁴⁸

סך הכל מונה בלדת האגדה שישים זוגות سورות; 120 سورות ייחידות, המספרות על מעשה הנפלאות של ההלך. האגדה מזכירה מעשיות עמיות בסגנון האחים גרים או אלו מאות הרבי נחמן מברסלב. הטוב מנצח ואילו הרשעים שגירשו את הדלפון חסר הבית מרומים ולא פתחו לפניו את הדלת נענים, אינם מצלחים להAIR את ביתם ונשארים חסרי מנוחה. הטרנספורמציה שעובר ההלך והענין שהכנסו לבתו מציגים את רעיון השכר והעונש; בחירתו של הענין לעוזר לאחר הנזק לו, במשמעות חברתיות אוניברסלית, כזו שאינה מעוגנת ברעינונות של אמונה דתית, הופכת כדאית והוא מקבל גמול נאה לרוחב ליבו. השימוש בחשיכה, בקור ובليل מהפינים את כתיבתו המתאפשרה של מאני ליב המציב את דמיותיו למרחב חלומי, מרחב בו העיטה משבשת את ראיית המציאות נכה ומאפשרת משחק בפער שבין המציאות לבחירה חופשית של דמיותיה. הסדק הצר הנפער בין האירועים המתקיימים בחיה הדמיות לבין יכולתן להשפייע ולשנות, לעצב מחדש ולתمرן את הנسبות מהויה עברו מאני ליב אפשרות ליצירה יהודית ומקראית – כזו שאינה מכסה על החרדה והחשש, אלא להפוך, מגלה אותם בפואטיקה חדשה המבטיחה סוף טוב ומוסריות נכונה. מאני ליב נפטר באוקטובר 1953 ואילו ופרינסקי ייחדה מאמצים ניכרים לא רק להנציח את מפעלו באסופה הספרים, אלא, נאמנה לתמיכתו בה והפיצויה, להמשיך ולכתוב בעצמה.

אחת-עשרה שנים אחרי מותו של מאני ליב, בחודש דצמבר 1964, הופיעו שני שירים מפרי עטה של רاسل ופרינסקי בעיתון הבקר בישראל. השירים לקווים מספרה החדש בהוצאת י.ל. פרץ, הנקרה די פאליטרע (פאלטת הצעבים). שוב, היא ממשיכה ומתכתבת עם רעינוותיו של מאני ליב. השיר הראשון, "אני האישה", מנהל דיאלוג עם שירו של מאני ליב "דער טאג פארגייט" ("היום חולף"):

. 48 מאני ליב, שירים ובלדות/לידער און באלאדן, 223-235.

לילה	אני האישה
לילה ושנתנו נודדת.	אני האישה,
אר המציגות תעבור על פני	על עורי
ceil זוגית ידה העромה	חלודת-עללה סתו:
ואראה-יכבר ניצבות כחושות שנותי	שפטוי, באדם גרגורי
ולא עוד ייגנה בן הלשד	של הקין.
כבעצים באדר.	אני האישה –
שאלני הפחד:	נושאת חיוכי
אי העדרות כי ליבלבנו	אל ספי
אני ואת? ואי הזרע	وروואה מה צח
עליו להפריח עינך מחדש	בא היום לקרأتي.
בכללי הלבן של גופי?	לא סבוכי לבלב-אביב וצער נחים הדרכים.
ועניתיו:	כי שחממי שם, ורחבים –
הלוcio עם המים, עם זרם	אנו צועדים מחייכים
שנותי.	עד פרשת הדרכים.
עם גילי עם חטא	כאן אושיט לך יד
עם דמעי –	לבוב מבט
וآخر כך שקעת ראשי בידי	הדרך מובילה רק לשם, לא חזרה
VIDUTI,	זאת אדע ואומר בתמן;
אני בוכה למוט	אתה חולף כה יפה כחולף היום.
התנהמותי האחרון. ⁴⁹	

הכרזתה בבחירת כותרת הפואמה "איך בין די פרוי" ("אני האישה") מעידה שלא נכנעה לציווי העצב והיא נושאת את המסר שלה עצמה אל מול היום המגיע וaina מהכה כי יחולף כמו שמציע מאני ליב בשירו "דער טאג פרגיט" ("היום חולף"). ופריננסקי נוקטת באותו נימה של רכות המזוכרת בשירה "הוא והיא", זו המכניתה את מתך האבן והחמר הקשים של מילוטיו, היא מנשחת את פרידתה אהובה בשימוש במטאטפורות שלו ובהשאלת אוצר המילים של שיריו. מתוך השלמה כי הוא זה החולף ולא יומה, ופריננסקי עונה למאני ליב בסגנוןנו שלו. מילוטיו של מאני ליב בפואמה "היום חולף" מצירות פורטרט דרומשטי המערבב חגיונותה של שמלה צחורה יחד עם בשורת אבלותה של הינומה שחורה. הכותב מעביר מסרים סותרים של פסיעה הרחק מדאגה מחד גיסא, ונחיזותו של כוח התפילה מאידך גיסא:

⁴⁹. שני השירים פורסמו בגיליון עיתון הבקר, 11 בדצמבר, 1964, בהagrומו של שלמה שנהור. השירים נבחרו מתוך ספרה של ראש ופריננסקי, די פאליטרעד (חל אביב: הוצאת י.ל. פרץ, 1964).

היום חולף.
 לבשי שמחה צחורה,
 התירי מחלפותיך
 ואת ראשך כסי בהיגומה שחורה
 ונערי מנשmates יומיום אבוק,
 וצאי שלושה צעדים מתוך סייף דאגן.
 עיניים עצובות לחיל-מערב מרימה,
 פכרי ידיך לתפילה מדמימה...⁵⁰

ופרינסקי בפואמה "אני האישה" נפרדת ממנה ותרחקת בחיוּך. בחירתה של ופרינסקי להוליך את דמותה המשפרת בפואמה אל עבר צומת דרכים מאוצרת את שירו של רוברט פרוטסט "The Road Not Taken" על אודוט מעשה בחירתו של המשורר בין שתי דרכי. בהפנייתה לרעיון הבחירה היא מחזקת ומדגישה את כוחה ואת נחישותה לשוב ולהליך. היא מסרבת לציווי העולה משירו של מאני ליב, מסרבת להנחתו של הצער.

בחירתו של שלמה שנהור המתרגם בפואמה המופיעעה בסמור, "נאכט" ("לילה"), חזרות וחושפת את כאבה של ופרינסקי, את תחושת ההחמצה שאינה נותנת לה מנות. בפואמה "לילה" היא חוזרת לסגנון האפל, המלנכולי והחרדי שצבע את שירות אהבתם של השניים, שלה ושל מאני ליב. "לילה" מציגה חשבון נפש הנעשה ברטוספקטיב להברה וחתאה. היא אינה חשה עוד אדונית לנורלה אלא מנהלת דיאלוג עם החרדה עצמה. המילה במקור היא "שרעק", ומונגה המילולי בידיש יכול להיות מורה ופחד, חרדה ואימה בלשון נקבה. שאלותיה של החרדה הטורדות את נפשה של הכותבת והופכות עדות לשנותיה ומצוירות את הפסדייה, בחירותיה, זיכרונות הגורמים לה לכמוה למות. עתה, בערוב שנותיה משהיא חופשיה לקבל את היום העולה בחירות כפי שהזכיר בשירה "אני האישה", היא חוזרת והופכת שבואה בראשה, בתוך מחשבות על עבר שאינו נותן לה מנות.

סיכום

אסופת מכתביו של מאני ליב לראש ספפון קטן המונה פחות מ-707 עמודים. האסופה מחולקת לשולשה חלקים בסדר הכרונולוגי ומהווה תוכורת לחבר האינטנסיבי והיומיומי בין בני הזוג. סגנון כתיבתו של מאני ליב אהוב, תומך ומלא הומר, ועם זאת, שני מוטיבים מרכזיים מלווים את תוכן הדברים. הראשון הוא העידוד לכתיבה. סוגיות הכתיבה היא ליטומוטיב מרכזי בכתביו של מאני ליב. כמעט כל מכתב נפתח באזכור עד כמה חשוב לכתב מכתבים ושירים. המוטיב השני, לעיתים מובה במרמז ולעתים במופגן, הוא המוות. באחד המכתבים פותח מאני ליב באיחול בראשית הכתב בכתב יידי⁵¹ – "ראשלעלעטשקא, שאב טי פאדאכלא" (ראשל'צ'קה, הלוואוי ותתפנגי). תוכנו של המכתב עוסק ברעיון שהגה מאני ליב לחבר רקוויאם על ראש ולשורר את מותה. הוא שואל אם הייתה רוזה למות, וממשיך בבדיקות הדעת לשחק משחקי מיללים ופרשניות סביב הנושא. החרדה בכתיבתו ובמחשבתו של מאני ליב מצאה לעצמה ביטוי

.50. מאני ליב, שירים ובלדות/ליידער אוו באלאדו, 144.

.51. מאני ליב, בריוו, 35.

בעורץ היצירתי ומשמשת מקור השראה לכתיבה רצינית או שנונה, פואטית או יומימית.⁵²

החלטהה של רاسل ופריננסקי לפרסם את קובץ המכתבים זהה ולאחר מכן את הרומן שלו ובכלל את מהשבותה האישיות על דרך חייהם יחד מוכיחה שהיא עצמה שותפה לתפיסתו של מאני ליב את דרכם. רاسل ומאני ליב הבינו את חירות הבחירה מבין אין-סוף האפשרויות שעמדו בפניהם כמהגרים, כיווצים, כנהאבים. הבנה זו מתכמתבת עם הגדרתו של סארטר הרואה בחרדה חלק בלתי נפרד מחירות המחשבה ומכוח הדמיון. זאת ועוד, השפה האנגלית מציעה עוד הגדרה למילה חרדה *anxiety*, נוסף על הגדרות הקשורות לתחושת המתה והאימה. מילון אוקספורד מפרש את תחושת החרדה כרצון עז להשיג ולהצליח בדבר מה, תשוקה עצמתית לעשייה יוצאת דופן שבוסףה זכיה ממשמעותית. מבין מכלול ההגדרות האפשריות לתחושת אי-הנוחות, חוסר הביטחון והשלילה המתגלמות באופן שכיח בפרשנות מושג החרדה, הרי שהאופן בו היא באה לידי בכתביהם של רاسل ופריננסקי ומאני ליב מציע ביטוי שונה. אם כי עדין מקשרת לקושי, החרדה הנוכחית בתשוקת היצירה אינה הופכת אופטימית יותר, אלא שיצוגה כתופס פואטי ביצירתם של השניים מערער על פרשניות קונבנציונליות ומציג, ללא ספק, התהדרה חתרנית, אטרקטיבית ומעוררת עניין.

.52. בספר הביאוגרפיה שכובה החוקרת רות ר. וייס על אודוט מאני ליב היא עוסקת לעומק בקשר שבין כתיבתו היומיומית לבין כתיבת שיריו ומנחתה את סגנוןנו ואת השקפת מבטו על הקורתאותו ואת רاسل ופריננסקי. עוד הרחבה בוגעת למסקנה שהיא אפשר למצוא בספרה Little Love in Big Manhattan, 71-73.

“Anxiety (noun),” in Oxford Advanced American Dictionary, accessed October 10, 2021, .53 https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/anxiety